

Jens-Kjeld Jensen

Kosin besti granskingar-miðlari í 2017

Fyrr í ár varð Jens-Kjeld Jensen heiðraður við ársins miðlaheiðursløn hjá Granskingarráðnum. Eisini varð hann í 2015 tilnevndur heiðursdoktari við Fróðskaparsetur Føroya og í 2012 heiðraður við virðisløn M.A. Jacobsens fyri mentanaravrik.

Grundgevingarnar fyri hesar heiðrar hava verið hansara umfatandi innsavningararbeiði, gransking og útgávur um fjøltáttað evni í lívfrøði í Føroyum. Eisini at hann í virki sínum sum sjálvlerdur granskari hevur havt gott samband við bæði leik- og fakfólk og at hann hevur útgivið bókur um djóra- og fuglalív í Føroyum og m.a. eisini hevur havt nógvar greinar í Frøði.

Jens-Kjeld Jensen hevur, síðani hann kom til Føroya í 1970, granskað føroysku náttúruna sum fáur. Hann tók við virkseminum hjá Niels á Botni sum fuglakennari og útstappari, og úr Nólsoy hevur hann við árunum eggjað fólki um alt landið til at halda eyga við fuglum. Men náttúrualskurin er so stórur, at hann rúmast ikki í fuglum. Alt djóra- og plantulív hevur hansara áhuga.

Umframt granskingina hevur Jens-Kjeld leingi verið millum okkara fremstu miðlari av náttúruvitan. Tá ið ampi kemur á fólk um okkurt nýliga innflutt kykt ella talan er um plantu, er Jens-Kjeld beinanvegin til reiðar við frágreiðingum av alskyns slag.

Ein stórur partur av tí, sum Jens-Kjeld Jensen hevur skrivað saman við øðrum, er útgivið í javnlíkamettum tíðarritum, men sum tað eisini sæst í grundgevingini fyri miðlaheiðurslønini hjá Granskingarráðnum, hevur hansara partur ikki ligið eftir, tá ið tað snýr seg um at miðla ella kunna um tað,

ið hann hevur arbeitt við. Fremsta lættvísindaliga tíðarritið í Føroyum er tað, sum tú situr við í hondini. Tí er tað hóskaði her at nýta hetta høvið at hyggja at onkrum av greinum hansara, sum hava staðið í Frøði.

Greinarnar hevur hann skrivað einsamallur og saman við øðrum. Hóast tær eru fjølbroyttar, so er gjøgnumgangandi evnið djór og fyri ein part eisini plantur. Fyrstu greinina í Frøði skrivaði hann saman við Dorete Bloch, sálu. Heitið var „Blómuflugan stingur ikki!“. Her viðgera tey bæði 23 sløg av okkara blómuflugum.

„Og tá skalt tú minnst til, at sært tú eitt gult- og svartstriput flogkykt, er tað ein vandaleys blómufluga, og ikki ein býfluga ella ein vespa við stingandi broddi.“

Blómuflugan stingur ikki! - 1998

Hetta var afturi í 1998, tá ið heimurin var meira óskyldugur og føroyingar ikki høvdu stingandi vespur at stríðast við. Tó skrivaðu tey bæði longu í 2001 greinina „Vespur“ og kundu staðfesta, at tær nú høvdu sett búgv í Tórshavn.

Fleiri av greinum hjá Jens-Kjeld Jensen hava viðgjørt sløg, ið nýliga eru skrasett í Føroyum. Eitt nú fimm greinar um ryggleys dýr: „Nýggjur heksmaður og nýggjur spannari funnir“ (2001),

„Kveisturmølur og Gulvongur“ (2002), „Nýggjur eiturkoppur trívist bert innandura“ (2009), „Snultivespa nú skrasett í Føroyum“ (2015), «Sjálðsamar loppur á føroyskum rottum» (2016). Haraftrat koma tvær greinar um plantur „Sjálðsamur trøllakampur funnin fyrstu ferð í Føroyum“ (2009) og „Dúnhærdur fjallakampur *Oreopteris limbosperma* er nýggjur trøllakampur í Føroyum“ (2012).

Fleiri av greinum hava tikið stóð í javnlíkamettum greinum, sum hann hevur skrivað saman við øðrum. Eitt nú kom greinin um „Flogmýs í Føroyum“ (2014), sum hann eisini skrivaði saman við Dorete Bloch, eftir at tey bæði høvdu verið við til at givið út greinina *A review of the occurrence of bats (Chiroptera) on islands in the North East Atlantic and on North Sea installations* í tíðarritinum Acta Chiroptera. Og greinin „Lundalús og skógarmotta – tvær blódmottur“ (2017) kom, eftir at Jens-Kjeld saman við øðrum føroyingum og útlendingum hevði skrivað greinina *Surveillance for Ixodes ricinus ticks (Acari, Ixodidae) on the Faroe Islands* í Tíðarritinum Ticks and Tick-borne Diseases.

At hansara vitan eisini verður nýtt í samstarvi við onnur, kemur til sjónar í greinum sum eitt nú „Umhvørvisetur í havhesti“ (2002).

Nýggjasta stóra átakið hjá Jens-Kjeld Jensen hevur verið ein greinarøð í Frøði í seks pørtum um steinrenningar av djórum og plantum, sum hann

hevur skrivað saman við Una Ártung. Her viðgjørdur teir steinrenningar av djórum og plantum. Fyrsta greinin í hesi røðini kom í 2014 og var um súgdjórasteinrenningar av landgrunninum vestan fyri Mykines (2014). Tann síðsta var í fyrstu útgávuni í 2017.

Fleiri aðrar viðurkenningar

Jens-Kjeld Jensen hevur í samband við sína gransking fingið aðrar viðurkenningar enn tær áður nevndu. Í 2002 fekk Jens-Kjeld ársins heiðurspris frá DOF (Dansk Ornitologisk Forening) sum takk fyri hansara arbeiði til gagns fyri DOF – og ikki minst fuglarnar.

Í 2010 kjósaði Tórshavnar kommuna Jens-Kjeld til at vera ársins umhvørvisvin. Og eftir at Jens-Kjeld í 2012 fekk M. A. Jacobsen virðislønina fyri mentanaravrik handaða fyri sítt stóra arbeiði til frama fyri føroyska náttúru, var hann millum teirra, ið vóru í uppskoti at fáa náttúru- og umhvørvisheiðurslønina hjá Norðurlandaráðnum.

„Jens-Kjeld má verða besta dømi um, at tær ikki nýtist at hava slitid gólvini á hægri lærustovnum fyri at koma fram í verðini. Til tess krevst evni, áræði og ikki minst áhugi fyri tí, tú tekst við“

Filmsleikstjórin Mike Day og granskarin Jens-Kjeld Jensen á Sjósavningum, har Jens-Kjeld kannar um avleiðingarnar av dálking.

Mynd: Maria Gulkklett

Jens-Kjeld Jensen
í brøttum lendi í
Kalsoynni, har hann
kannar og avmyndar
upprunavøkstur og kykt.
Mynd: Eskild Hansen

Jens-Kjeld Jensen
og Sjúrdur Hammer
merkja skjúgvungar í
Skúgví í 2012.
Mynd: Maria Gulkleit

Úr grundgevingini fyri at geva Jens-Kjeld Jensen miðlaheiðurslønina:

Miðlaheiðursløn Granskingarráðsins 2017 verður latin Jens-Kjeld Jensen, tí hann á fyrimyndarligan hátt lýkur tey trý krøvini til heiðurslønina, sum eru:

– Miðling á einum høgum stigi til ein breiðan skara, – Íkast til at økja fatanina av gransking í samfelagnum, og – Fangandi og kjakkveikjandi miðling.

Granskingarráðið hevði fingið fleiri tilmælin um at heiðra Jens-Kjeld Jensen við miðlaheiðurslønini.

Ein teirra, ið mælti til at geva Jens-Kjeld heiðurin, grundgav millum annað soleiðis fyri tilmælinum:

„Jens-Kjeld Jensen hevur í nógv ár av sínum eintingum greitt frá øllum hugsandi lívfrøðiligum fyrbrigdum og eisini fingið fólk til at gera seg varugan við ymiskt, tey síggja í náttúruni.

Finna fólk ein sjáldsaman firvald, flogmús ella vespu, so hugsa tey beinanvegin um Jens-Kjeld. Fólk vita, at har er ein maður í Nólsoy, sum hevur eina øgiliga vitan og áhuga fyri náttúruni, og sum dugir væl at miðla sína vitan. Hann hevur havt nógv greinar í Frøði og er altíð klárur at svara, tá hann verður spurður. Eisini hevur hann eina frálíka heimasíðu við millum annað øllum blómum í

Føroyum. Nógv av tí arbeiðinum, hann ger, ger hann ókeypiss.“

Ein annar, ið mælti til at geva Jens-Kjeld Jensen miðlaheiðurslønina, grundgav millum annað soleiðis:

„Jens-Kjeld og unnusta hansara Marita hava við eldhuga og ágrýtni kannað og granskað, skrásett, skjálprógvað og miðlað nógv ymsar tættir í føroysku náttúruni – fuglar, kykt, blómur, plantur og so víðari.

Jens-Kjeld er fastur fúsar og dugir sera væl at greiða frá í útvarpi um aktuall evni.

Omaní hetta hava Jens-Kjeld og Marita javnan vitjan av útlenskum granskarum og miðlafólki, sum tey samskifta við og kunna um føroysku náttúruna.“

Dómsnevndin legði eisini dent á, at Jens-Kjeld er virkin í almenna kjakinum. Hann torir at siga sína hugsan um náttúruviðurskipti alment og er ikki bangin fyri at siga fakfólkum ímóti. Samstundis er hann virður í granskingarumhvørvinum og útnevndur sum heiðursdoktor á Fróðskaparsetrinum.

Søgur um orð

Gomul orð – nýggj merking og flutt merking

Ein partur av teirri uppgávu, sum tað er støðugt at røkja og mýkja málið, liggur í tí at víðka um karmarnar í tí orðatilfari, sum er til taks. Tað er neyðugt, um málið skal fylgja við og kunna brúkast sum eitt sjálvsagt og fulltikið amboð í nútíðarsamfelagnum lagað til broytingar og nýggjar umstøður.

Eitt er at smíða nýggj orð eftir kendum myndum og mynstrum, annað er at víðka um merkingarlíga innihaldið í orðum, sum frammanundan eru kend og brúkt. Her skulu takast fram einstøk dømi um orð, sum leingi hava verið til í málinum, men sum í nýggjari tíð tilvitad eru víðkað við nýggjum merkingum fyri at kunna navngeva og umtala nýggj og lötubær fyrbrigdi.

Eitt *bing* er í føroyskum ‘ein kassi til at goyma korn í’ og verður eisini nevnt eitt *kornbing*. Seinni hevur eitt *bing* fingið eina nýggja merking aftrat, nevniliga ‘ein høg og rund goymsla til korn o.tíl.’ og svarar til *silo* á donskum. Ein staðbundin síðformur til orðið *bing* er *bingja*, og tað orðið er eisini víðkað við eini nýggjari merking, sum somuleiðis er eitt slag av goymslu, men av øðrum slag. *Bingja* er í nýggjari merking ‘ein lokaður jarnkassi sum kann nýtast til at flyta eitt nú vøru ella burturkast í’ og svarar til enska *container*, sum eisini er vanligt lánorð í føroyskum. Orðið *bingja* er stutt og snøgt og lætt at handfara, eitt nú í samansetingum eins og orðini *bingjuskip*, *bingjuhavn* og *bingjupláss* eru dømi um. Hóast bæði *bing* og *bingja* á henda hátt verða rúmkað til eisini at fevna um nýggjar lutir og útbúnað, sum frammi eru í tíðini, er tað eyðsýnt, at nýggja merkingin framvegis hevur samband við upprunamerkingina. Nýggja merkingin er sostatt ikki tikið úr leysum lofti og tráðurin aftur til upprunamerkingina er ikki avkvetur.

Av øðrum dómum av sama slag kunnu nevast tvey onnur orð. *Dregil* er ‘okkurt langt og klænt, ein ál’, men í nýggjari tíð hevur tað eisini verið havt um ein ‘avlangan dúk við áskrift og sum er borin á tveimum stongum, t.d. í kravgongu’ ella um tað, sum á donskum gongur undir heitinum *banner*. Hitt orðið er *fagnaður* og merkir ‘gleði ella kæti’. Tað hevur hegnisliga verið nýtt sum føroyskt orð fyri tað útlenska *festival* í merkingini ‘háttarlig stevna við sýningum og framfærslum’ og sæst aftur í orðum sum *fimleikafagnaður*, *barnafagnaður* og *tónleikafagnaður*.

Hetta eru bara einstøk dømi um nýmerkingar í gomlum orðum. Tað at nýggjar merkingar leggjast aftur at gomlum orðum skuldi á ongan hátt hótt aðrar og upprunaligari merkingar. Hendir tað kortini, so man tað standast av, at gomlu merkingarnar ikki longur eru eins týðandi og tær áður vóru.

Hugtakið *flutt merking* er ein annar týðandi tættur í tí at halda lív í málinum og fáa tað at fevna um ymist nýtt, sum tekur seg upp og hevur tørv á einum heiti. Flutta merking tala vit um, tá ið eitt orð, sum vanliga verður brúkt um okkurt ítøkiligt, eisini verður havt um okkurt minni ítøkiligt.

Hesar fluttu merkingar liva sítt fríska lív, og í nógvum førum geva vit tí valla ans, at tað snýr seg um fluttar merkingar, og í onkrum førum hevur ein flutt merking heilt trokað eina upprunaligari merking av.

Her skulu nevast tvey dømi um fluttar merkingar í orðum, sum í langa tíð hava verið fastur tættur í føroyskum mentanarveruleika og hava havt heilt ávísar tilsipingar. Tað snýr seg um orðini *áralag* og *stev*. *Áralag* er ítøkiliga kent sum tann háttur, ið ein bátur verður rógvin, og í ródri er umráðandi, at rætta taktin verður hildin við árunum. Men *áralag* kann eisini verða brúkt í fluttari merking um ‘samstarvslag av onkrum slag’, eitt nú í politikki. Sagt kann t.d. vera, at “áralagið í samgonguni er gott ella ringt”, alt eftir um samstarvið gongur væl ella illa.

Orðið *stev* verður eisini brúkt flutt í politikki. *Stev* er jú orð um tey fet, sum verða stigin í føroyskum dansi, og vit kunnu í dansi tala um at “hava ella duga stev”. Her ræður eisini um samlagið, og tí kann orðið eisini verða nýtt flutt um ‘samstarvslag’. Vit kunnu eitt nú tosa um “steivið í samgonguni”, tá ið vit meta um, hvussu samgongusamstarvið gongur.

Sostatt eru orðini *áralag* og *stev* dømi um, at tað saktans ber til at endurnýta og víðka við fluttari merking í orðum, sum longu eru kend í málinum.

Zakaris Svabo Hansen